

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

voorlopers van mentalisatie ditmaal tot de eigenlijke (ontwikkelingsfase-adequate) focus van kindertherapie verheven worden? In hun hoofdstukken over affectregulatie leggen de auteurs van dit boek over MBKT alvast de basis voor deze verdere stap. Na «affectregulatie bij kinderen» en «mentaliseren in de kindertherapie» is het nu de beurt aan «affectregulatie in de kindertherapie».

Literatuur

SPEZZANO, CH. (1993). *Affect in psychoanalysis — A clinical synthesis*. Hillsdale: Jason Aronson & The Analytic Press.

Lacaniaanse neuropsychoanalyse

Bespreking van

Ariane Bazan (2007). *Des fantômes dans la voix — Une hypothèse neuropsychanalytique sur la structure de l'inconscient*. Québec/Montréal: Editions Liber-Voix Psychanalytiques. ISBN 978 2 89578 136 3, 145 pp., € 22,50

MARK KINET

Ramachandran (2003) wijst erop dat het brein uit honderd miljard neuronen bestaat met elk tot tienduizend synapsen, wat meer mogelijke hersentoestanden oplevert dan er elementaire deeltjes bestaan in het universum. En ook Harry Mulisch zegt: «Als ik met mijn hond wandel onder de sterrenhemel ben ik onder de indruk en hij niet. Het menselijk hoofd is dan ook groter dan het heelal» (2007, p. 255). De neuropsychoanalyse integreert tegenwoordig inzichten uit de neurowetenschappen met psychoanalytische aandacht voor de subjectieve ervaring. Ze zou een remedie zijn tegen de simplistische reducties van de eerste en de speculatieve meta-

psychologische euvels van de laatste. Solms, Panksepp, Widlöcher, Snodgrass en Shevrin zijn enkele bekende vertegenwoordigers van de neuropsychoanalyse. Ariane Bazan heeft jaren in de universiteit Ann Arbor van Michigan gewerkt met de laatste. Ze is psychologe, psychoanalytica, doctor in de biologie en docente aan de ULB te Brussel. Zij deelt hun aller (inclusief Freuds) hypothese van een psyche die emergent ontstaat en niet tot biologie te reduceren valt.

In het voorwoord bij *Des fantômes dans la voix* promoveert Bazan de talige structuur van het onbewuste tot thema van haar boek. Ze hanteert de intrigerende stelling dat psychopathologie gezien kan worden als het fantoom van het fonologische fragment dat ons verhaal doorspookt. Dit fantoom is voor haar de niet uitsprekbare betekenaar die onbewust wordt doorgegeven. Zoals bij de fantoompijn in het geamputeerde lidmaat wordt deze betekenaar (ondanks zijn ontbreken) geïnvesteerd (p. 10) en doemt hij bij herhaling in onze uitingen op.

Dan volgt een zeer compact en rijkelijk gestoffeerd boek, gebaseerd op diverse neurowetenschappelijke bevindingen en experimenten. Binnen het bestek van deze recensie is het onmogelijk de weelde aan onderzoeksgegevens en de minutieuze opbouw van haar uiteenzetting recht te doen dus ik beperk mij noodgedwongen tot enkele accenten.

In hoofdstuk 1 onderzoekt ze de samenhang tussen affect en betekenaar. De manier waarop het onbewuste volgens Freud te werk gaat, ligt tussen die van het semantische en het affectieve register; dit laatste wordt voornamelijk door de fonemen gedragen.

In hoofdstuk 2 gaat Bazan in op het psychische apparaat. Freuds woordvoorstellingen, de lacaniaanse betekenaar als drager van het foneem en de cognitieve en linguïstische (neuro)wetenschap die het foneem niet als een akoestische maar als een motorische (d.w.z. luidop uitgesproken) gebeur-

tenis erkent passeren de revue. Dan bespreekt ze de perceptie. Reeds volgens Freud moet informatie vertaald worden in beweging om perceptie te worden, een sequens die ook wordt teruggevonden in e-motie versus gevoel (Damasio). Emotie is het terrein van klieren en van gladde en gestreepte spieren. Slechts het aflezen hiervan kan gevoel genoemd worden. In onze prehistorie zijn klankfragmenten verbonden geraakt met affecten, zonder verband met de eventuele betekenis.

In hoofdstuk 3 behandelt Bazan de symbolische structuur van de menselijke taal. Ze onderscheidt «icoon», «index» en «symbool» en bespreekt het befaamde lacaniaanse primaat van de betekenaar. Woorden liggen tussen klank en betekenis. Dit «lexicale register» maakt metaforisatie mogelijk. We denken aan de woorden van Stefan Hertmans (1994, p. 89) over de teloorgang van de dinosauriërs: «Er is een metafoor (i.p.v. een meteoriet) op de wereld gevallen.» Want omgekeerd is het volgens Lacan geheel onmogelijk dat een dier metaforiseert (p. 62).

In hoofdstuk 4 brengt Bazan de (neuro)-dynamiek van de ontmeerduidiging («désambiguïstation»). Er blijken honderd milliseconden van vlottende meerduidigheid te verstrijken voordat de betekenaarsketting die het trommelvlies raakt omgezet wordt in het foneem dat tot lexicale entiteit wordt. In tussentijd is er een activatie van *alle* betekenissen («accès exhaustif», p. 64). De inhibitie van deze niet-contextuele voorstellingen wordt experimenteel aangetoond en is noodzakelijk voor taalbegrip. De lacaniaanse intuïtie dat verdringing het organiserende principe is van (elke) menselijke taal (p. 69) wordt hierdoor gestaafd. Verdringing is ook het resultaat van een evenwicht tussen de inhibitie door de linkerhersenhalft en behoud van (een achtergrond van) meerduidigheid door de rechter. De affectieve connotatie wordt echter *niet* geremd, in tegenstelling tot de selectie die wordt uitgevoerd op semantisch niveau. De affectieve connotatie die aan het foneem is

gekoppeld werkt in op het lichaam. Het bewustzijn ziet zich genoodzaakt deze gewaarwordingen (weg) te rationaliseren maar desalniettemin blijven valse verknoppingen voortbestaan (p. 79-80).

In hoofdstuk 5 presenteert Bazan een sensorimotorisch model voor primaire en secundaire processen. Ze bespreekt de gelijkenis tussen het actuele (neuro)-model met de «Abführnachrichten» van Freud, waarbij er bij motorische commando's geanticipeerd wordt op de sensorische respons. Ook schrijft ze primaire en secundaire processen alsook de regulerende rol van het Ik aan specifieke hersengebieden toe.

Na hoofdstuk 6 waarin Bazan in een lacaniaanse/speculatieve vlucht stilstaat bij de talige activiteit, eindigt ze in het zevende hoofdstuk met beschouwingen over fantomen in de stem. Aan de hand van een psychotische casus demonstreert Bazan een fonologisch fantoom («Ef») dat in de betekenaarsketting van deze patiënt *insisteert*. In elke subjectieve geschiedenis zijn er fonologische sequenties of woordfragmenten die affectief geladen zijn en het lichaam tot e-motie brengen. Het zijn de repetitieve lacaniaanse «meesterbetekenaars», mijns inziens enigszins vergelijkbaar met het specifieke «ideolect» dat bijvoorbeeld elke dichter kenmerkt.

In onze huidige anti-intellectuele cultuur met zijn imperatieve eis tot moeiteloos begrip is dit boek een weerbarstige uitzondering. Zeker weet Ariane Bazan de linguïstische grond van het onbewuste overtuigend bloot te leggen. Terwijl Solms zich tot Freud beperkt, integreert Bazan bovendien ook het lacaniaanse gedachtegoed. Wel ontbreken andere oriëntaties, zoals de ontwikkelingspsychologische of de objectrelationele waaruit blijkt dat basale overdrachten vanuit het procedurele geheugen de manier waarop wij in de wereld staan bepalen. Evenmin wordt verwezen naar bijvoorbeeld mentalisatie (Bion, Fonagy). Marx' motto («Niets is zo praktisch als een goede theorie») is hier ook niet bepaald geldig.

Nochtans probeert Bazan zeer zorgvuldig en vanuit neurolinguïstisch perspectief een metapsychologie te gronden. Dit boek is daarom een leeswaardige krachttoer. Zoals bekend, maakte Lacan soms de meest ingewikkelde metapsychologische schema's en tekeningen. Maar Bazan zal hem in zijn 'graphes' vermoedelijk heel wat woelige nachten bezorgen...

Literatuur

HERTMANS, S. (1994). *Naar Merelbeke*.

Amsterdam: Bezige Bij.

MULISCH, H. (2007). *Onsterfelijk leven*.

Amsterdam: Bezige Bij.

RAMACHANDRAN, V. S. (2003). *The emerging mind*. BBC Reith Lectures 2003. Londen: Profile Books.

Onderwijs en psychoanalyse

Bespreking van

Biddy Youell (2006). *The learning relationship — Psychoanalytic thinking in education*, met bijdragen van Hamish Canham. The Tavistock Clinic Series. Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 85575 227 6, 192 pp., £ 18,99

MARGA VAN GELDEREN

The learning relationship bestaat uit voordrachten die onderdeel waren van de al dertig jaar bestaande Tavistock-cursus *Emotional factors in learning and teaching: counselling aspects in education*. De kindertherapeuten Biddy Youell en Hamish Canham, beiden docent aan deze cursus, vonden het belangrijk om psychoanalytische ideeën toegankelijk te maken voor collega's die werken in niet-klinische instituten. Hamish Canham had ooit gewerkt in een residentiële instelling voor jongeren en

Biddy Youell was ooit leraar geweest. Dit werk had hun laten zien hoe belangrijk de school is in het leven van kinderen en adolescenten. Naast de formele functie van de school onderkennen zij ook het 'therapeutische' aspect van de relatie tussen leraar en leerling, die grote invloed heeft op de emotionele ontwikkeling van kinderen. Een andere reden voor het maken van dit boek waren de uitdagende aspecten van het beroep van leraar. Een leraar moet zijn werk uitvoeren in een vaak complexe situatie. Hij moet zijn leerstof kennen en vorm geven in lessen die kinderen met uiteenlopende capaciteiten en problemen moeten boeien. De leraren maken deel uit van netwerken van collega's, teams, regio's et cetera. En zij moeten ook opboksen tegen het beeld dat de gemeenschap van hen heeft; individueel worden zij meestal gewaardeerd maar als groep worden zij verantwoordelijk gehouden voor wantoestanden in de maatschappij, aldus de schrijvers. Youell en Canham deelden de overtuiging dat toegepast psychoanalytisch denken leraren met name kan helpen de ontelbare projecties te onderkennen en te verdragen.

Moeite hebben met leren en denken is een bron van zorg voor zowel psychoanalytici, psychotherapeuten als leraren. Melanie Klein veronderstelt dat elk kind geboren wordt met de wens de wereld te leren kennen. In het allereerste begin is die leergierigheid gericht op de moeder en wat er in haar omgaat. In een latere fase richt het kind zijn nieuwsgierigheid op de buitenwereld. Kinderen, en ook volwassenen, kunnen wat zij ontdekken en leren over de wereld om hen heen als niet prettig ervaren. Volgens de schrijvers is dit de kern van het probleem. Nieuwe kennis, of het accepteren van de waarheid, die je liever niet onder ogen ziet, kan boosaardige oppositie teweegbrengen.

Bion stelt dat de wijze waarop ouders en baby's in de eerste levensmaanden samen zijn bepalend is voor het leervermogen van het kind. Het gaat hier om een voedende